

Lietuvių šokamojo folkloro (žaidinimo) žanras: ugdymo ir terapijos aspektai

Solveiga Zvicevičienė¹, Vilmantė Aleksienė²

¹ Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Vaikystės studijų katedra, solveigazvi@gmail.com.

² Lietuvos edukologijos universitetas, Socialinės edukacijos fakultetas, Socialinio darbo katedra, vilmante.aleksiene@leu.lt

Anotacija. Šiandien liaudies kultūrą vertiname ne tik kaip išsaugotą kultūros paveldą, bet ir kaip prioritetinį bei reikšmingą mokomąjį dalyką. Tai užtikrina Etninės kultūros ugdymo metodinės rekomendacijos ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo pedagogams; Etninės kultūros ugdymo pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosios programos, patvirtintos LR švietimo ir mokslo ministro įsakymu 2012 m. balandžio 12 d. Nr. V-651. Tarptautinio mokslo pasaulyje liaudies kultūra yra suvokiama ir kaip vientisa sistema, ir kaip atskiros substruktūros, tyrinėjamos įvairiausiose pažinimo srityse. Viena iš substruktūrų – tai lietuvių liaudies žaidinimai, priskiriami šokamajam-žaidybiniam folkloro žanrui¹. Šiame straipsnyje analizuojamos žaidinimo taikymo galimybės tobulinant vaiko, turinčio specialiųjų poreikių, ugdymo ir terapijos metodikas.

Esminiai žodžiai: *etninė kultūra, lietuvių šokamasis folkloras, lietuvių liaudies žaidinimai, specialusis ugdymas, menų terapija.*

Įvadas

Žodis *etno* kilęs iš graikų k. žodžio *ethnikos, etnos* – tauta. *Etnokultūra* – neatskiriama kultūros dalis, A. Vyšniauskaitės (1998, 2) nuomone, „socialinių sluoksnių istorijos eigoje sukurta, istorine savimone paremta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atsinaujinanti materialinės ir dvasinės veiklos vertybių visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą“. Pasak K. Stoškaus (1989), ji yra svarbi orientacinė vertybinė sistema ir patyrimo kaupimo

¹ Toliau straipsnyje naudojamas sutrumpintas žanro pavadinimas – šokamasis folkloras.

sritis, kuri padeda formuoti ir saugoti bendrą pasaulio sampratą, tradicinius žmonių tarpusavio santykius bei santykius su gamta ir pasauliu, o kartu atspindi natūralų žmogaus gyvenimo būdą, elgseną ir kt. Savo krašto kultūra yra „tautos gyvybės garantas“ (Арнольдов, 1992, 5). Į savąją kultūrą išsisknijęs žmogus geriau supranta save, nes ji suteikia sielos, dvasios ir gyvenimo formas ir kartu užtikrina saugumą, identitetą bei padeda išlaikyti orientaciją globalizacijos ir vertybinių pokyčių laikotarpiu (Šliogeris, 1994).

Tautos kultūrą ir savimonę įprasmina žmogus kaip tautinės individualybės susivokėjas, gimtosios kalbos ir tautos kultūros perėmėjas bei puoselėtojas (Jakavičius, 1998). Kita vertus, etninė kultūra yra kintantis veiksnys, nes ji, pasak A. Vyšniauskaitės (1998), K. Stoškaus (1989), nuolat atsinaujina, atsisakydama atgyvenusių bei pasenusių veiklos formų bei elementų, kartu įsisavina laiko dvasią atitinkančias etninės savimonės neužgožiančias naujoves. K. Stoškaus (1989) teigimu, tradicija ir inovacija yra du reikšmingi aspektai, kurie įprasmina tautos kultūros išliekamumą ir kūrybiškumą, o tai kultūrą ir turtina, ir tobulina.

Šiandien tautos kultūra yra vertinama ir saugoma, o Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas² užtikrina etninės tradicijos gyvavimą ir puoselėjimą šiaandienos visuomenėje. Svarbu, kad etnokultūra įsiliėtų į šių dienų kultūrą tiek tradicine, tiek atsinaujinusia forma. Ieškant transformacijų, modifikacijų įvairovės, priimtimumo ir funkcionalumo, svarbi yra liaudies tradicijos ir inovatyvumo dermė.

Žodis *folkloras* gali būti suvokiamas kaip liaudies menas, kraštotyra ir kaip etnografija (Зикова, 2005). Savo krašto folkloras, pasak S. Zvicevičienės, V. Aleksienės (2008), yra glaudžiai susijęs su tos tautos žmogaus asmeninio ir socialinio gyvenimo sritimis, o tai lemia didelį jo žanrų gausumą ir funkcionalumą. Žodinė tautosaka, liaudies muzika, šokamasis folkloras ir kitas mūsų tautos lobynas susieja vaikus su tėvais, suartina žmones, perteikia dvasines vertybes, nes yra kultūriškai artimas ir suprantamas. Šią vertingą medžiagą galima tikslingai taikyti menų terapijos ir ugdymo srityse bei šias abi sritis apjungiančioje ugdomojoje menų terapijoje³. Ugdomojoje menų terapijoje⁴, V. Aleksienės (2009) teigimu, meninio ugdymo nuostatos ir tikslai priartėja ir persipina su menų terapija (savivertė, dvasinė harmonija, psichologinė rehabilitacija ir kt.), kadangi vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, sveikatinimas neatsiejamas nuo ugdymo(si) bei socializavimo(si) proceso.

Folkloro reikšmė asmens ugdymui(si), socializacijai, sveikatai, gyvenimo kokybei nagrinėta specialiojo meninio ugdymo srities (Nocera, 1979; Vilkelienė, 2003; Brūzga, 2006; Kačiušytė-Skramtai, 2011 ir kt.) bei menų terapijos srities (Moreno, 1995; Aleksienė, 2001; Nazarova; 2002; Tuček, 2006, 2007; Зикова, 2003, 2005; Vilkelienė, 2007, 2011; Coen, 2008; Aleksienė, Zvicevičienė, 2009 ir kt.) praktikų ir mokslininkų darbuose.

² http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=370909

³ Plačiau žr. Zvicevičienė, 2011.

⁴ Terminas „ugdomoji menų terapija“ (angl. Educational Music Therapy) yra „pasiskolintas“ iš muzikos terapijos. Šį terminą pasiūlė muzikos terapijos profesorius K. Bruscia savo knygoje „Muzikos terapijos definicija“ („Defining Music Therapy“, 1989, 1998).

Tačiau mokslinių tyrimų apie lietuvių folkloro žanrų pritaikymą specialaus ugdymo bei menų terapijos srityse vis dar labai trūksta, o šokamojo folkloro (*žaidinimo*) žanro ugdomasis-terapinis aspektas išvelgtas ir aprašytas tik fragmentiškai (Ambrukaitienė, Ivoškuvienė 1997; Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002; Kačiušytė-Skramtai, 2011 ir kt.).

Tyrimo tikslas – atskleisti lietuvių liaudies žaidinimo žanro taikymo galimybes darbe su vaikais, turinčiais specialiųjų poreikių: 1) siekiant ugdymo tikslų; 2) siekiant terapinių tikslų.

Tyrimo metodas – literatūros šaltinių lyginamoji analizė.

Straipsnyje analizuojama skirtingų sričių – etnokultūros, muzikos terapijos, šokio ir judesio terapijos, etnoterapijos, raidos psichologijos, ugdymo ir specialiojo ugdymo – literatūra. Taip pat remiamasi Lietuvos liaudies kultūros centro archyvo, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno, LMTA Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo ir ekspedicine rankraščių medžiaga.

Lietuvių liaudies žaidinimų ypatybės ir paskirtis

Lietuvių šokamasis folkloras – sinkretinis žanras, kuriam būdinga muzikos, judesio, žodžio ir vaidybos sintezė (Urbanavičienė, 2000). *Žaidinimai* priskiriami ir prie muzikinio folkloro, ir prie šokamojo folkloro. Šiame tyrime žaidinimai dėl gausaus judesių dominavimo yra priskiriami šokamojo ir žaidybinio folkloro žanrui. Reikia pasakyti, kad liaudyje *žaidinimo* pavadinimas nebuvo vartojamas (Kučinskaitė, 1965), nes žaidinimai yra apibendrintas mylavimų, kykojimų, ratavimų, maldymų ir kt. veiksėnų pavadinimas. Žaidinimų žanras skirtas mažiems vaikams. Tai nedidelės apimties sinkretiniai kūrinėliai, kuriuose, pasak P. Jokimaitienės (1980), išgilinama į vaikų reikmes, stengiantis lavinti jų psichines ir fizines galias. Nuo žaidimų žaidinimai skiriasi tuo, jog žaidžia ne vieni vaikai, o juos žaidina suaugusieji arba vyresni vaikai, kurie vadovauja žaidinimo veiksėmams ir dainuoja ar rečituoja žaidimo tekstą. Žaidinimų veiksėnos yra skirstomos į dvi pagrindines grupes:

1) žaidinimai be judesių – tai tekstai verkiančiam vaikui numaldyti ir tekstai vaikui prajuokinti;

2) žaidinimai su judesiais – tai katutės, ladutės, ratavimai (judesiai atliekami su vaiko rankutėmis), mylavimai (vaikas supamas, glostomas, kutenamas), kykojimai (vaikas kratomas ar „jodinamas“) (Jokimaitienė, 1970, 44–47)⁵.

Lietuvių liaudies žaidinimuose perteikiama per amžius sukaupta patirtis, integruojanti visapusiško vaiko raidos galimybę (Zvicevičienė, 2006). Žaidinimai turi ne tik vaiko užimtumo, nuraminimo, žaidimo (su juo) ir supažindinimo su vaiką supančia aplinka

⁵ Žaidinimų klasifikaciją bei grupavimą apskunkina nepilni jų užrašymai, kai stinga melodijų ar tekstų bei jų atlikimą apibūdinančių pateikėjų aprašų. Trūkstant aprašymų ir papildomų duomenų, nors ir santykiškai pateikiamos dvi žaidinimų grupės (Jokimaitienė, 1970, 47).

funkciją. Žaidinimų žanre aiškiai išreikšta komunikacinė funkcija, kai kuriamas santykis tarp dviejų asmenų (vaikas ir mama, vaikas ir tėtis / močiutė / specialistas / kitas vyresnis vaikas), o tai svarbu vaiko visavertiškam bendravimui. Kuriamas tarpasmeninis santykis pastiprinamas žaidinimų veiksenų patrauklumu, nes kūrinėliai atliekami žaislingai, gyvai ir dinamiškai, naudojant vaidybinius elementus, suprantamus tekstus, palydimus gausiais veiksmožodžiais, jaustukais, išiktukais ir kt. Žaidinimų melodijos ir judesiai nesudėtingi, organiškai, o neverbalinės ir verbalinės komunikacijos elementai laisvai improvizuojami, tad kūrinėliai gali būti atliekami su ar be muzikinio palydėjimo (tik rečituojant, sakant), su ar be judesio, arba naudojant tik raiškią mimiką, intonaciją arba pakaitomis – dainuojant, rečituojant, kalbant ir pan.⁶

Lietuvių liaudies žaidinimai ugdymui

Liaudies kūryboje, pasak R. Vasiliausko (2006), glūdi neišsemiamą žmogaus ugdymo išmintis, šimtmečiais puoselėtos pažiūros, vaikų auklėjimo pavyzdžiai. A. Maceinos (1991, 93) nuomone, tautinis auklėjimas atsiremia į tautines užuomazgas, jas pratęsia, išplėtoja ir to „negalima vystyti svetimų tautų gėrybėmis“. Lietuvių šokamojo folkloro (žaidinimo) žanre pastebimas gausus spektras galimybių, reikalingų įvairialypiam vaiko lavinimui(si):

- *Bendravimo galimybės* išvelgiamos bei numatomos visose žaidinimų veiksenose ir per šių veiksenų improvizaciją ir spontaniškumą. Visa tai patraukia vaiko dėmesį ir motyvuoja jį tarpusavio sąveikai, kurią aktyvinant sudaromos palankios sąlygos tarpasmeninio bendravimo kūrimui bei plėtotei, o vėliau ir integracijai į mažos vaikų grupelės veiklą, o dar vėliau ir integracijai į didesnes grupes, siekiant socializacijos ar kitų tikslų.
- *Neverbalinės komunikacijos gebėjimai* yra svarbūs vaiko komunikacijos lavinimui. Ypač tai aktualu verbaliai nekomunikuojantiems ir vaikams, turintiems komunikacijos sutrikimų. Lietuvių liaudies žaidinimuose neverbali komunikacija palaikoma ir skatinama judesiais, natūraliai integruotais į šį žanrą. Taip pat pasitelkdamas neverbalinės komunikacijos elementus (žvilgsnį, galvos ir kūno linktelėjimą, rankų paspaudimą, kojų trynimą, plekšnojimą ir kt.) vaikas mokosi megzti ryšį su kitu asmeniu.
- *Verbalinę komunikaciją* padeda lavinti nesudėtingi lietuvių liaudies žaidinimų tekstai, reikalingi vaiko kalbiniam įgūdžiams lavinti bei dialogui kurti. Tai galima atlikti per garsų vokalizaciją („a-a“), garsažodžius („gva“, „ma“), šūksnius („pokšt“, „taukšt“), trumpus klausimo–atsakymo formos dialogus („ar didelis?“) ir pan. Taip pat vaiko kalba plėtojama atspindint veiksenos eigą tekstu („ploju“),

⁶ Plačiau žr. Zvicevičienė, S. *Lietuvių šokamasis folkloras autistiškų vaikų ugdymui ir terapijai*, II.6 [disertacija rengiama].

tik svarbu yra vienalaikiškai vartoti kūno ir verbalinę kalbą – judesį, gestą ar mimiką – ir juos sieti su prasminiu žodžiu ar fraze. Žaidiniuose glaudžiai susietas teksto ir judesio ryšys, o tai padeda plėtoti kalbą ir ugdyti ritmą. Svarbu, kad tai atitiktų vaiko galimybes, nebūtų sudėtinga suvokti ir pakartoti.

- *Pažintinis ugdymas* aptinkamas kiekvienoje žaidinimų veiksenoje, tiek verbalinėje, tiek neverbalinėje raiškoje. Atliekant šiuos kūrinėlius liečiamos ir įvardijamos kūno dalys, minimi vaiką dominantys objektai (naminiai gyvūnai, buities apyvokos daiktai, gamtos objektai ir kt.); įvairių buities darbų ir kiti veiksmai (malimas, virimas, pjovimas, jojimas ir t. t.), vaiką supantys artimieji (tėvelis, mamytė, močiutė, dėdė ir kt.); mokomasi skaičiuoti.
- *Motorinis ugdymas* yra orientuotas į vaiko motorinės sistemos plėtojimą. Žaidiniuose gausu viso kūno judesių lavinimo – šliaužimo ir ropojimo („Čiž pas motinėle“), svyravimo į šonus („Šinku, šinku bačkų“), plasnojimo („Gva, gva, gva“), tapšnojo („Jautis dvyliis katarylis“), pliaukšėjimo ir kt. Žaidinimai atlieka atskirų kūno dalių mankštinimą, aktyvina bei plėtoja judesius, judesių tikslumą, ritmiškumą ir amplitudę, padeda kūno koordinavimui bei suvokimui ir kt. Svarbu, pasirinkti nesudėtingus judesius, juos integruoti ar pritaikyti žaidinimo kūriniui, kad vaikas jaustųsi saugus bei gebėtų atlikti numatomus judesius ir veiksmus.
- *Pozityvaus elgesio formavimas(is)*. Šiame žanre natūraliai integruota struktūra (muzikinė, choreografinė, teksto) padeda vaikui sutelkti ir atkreipti dėmesį, o tai palengvina užsiėmimo eigą, disciplinuojant veiksmus pagal tam tikrą judesių eiliškumą, tam tikras elgesio taisykles. Susitelkimą ir tinkamą elgesį padėtų formuoti aiškia struktūra pasižymintys žaidinimai („Spanguol, vanguol“, „Šinku, šinku, bačkų“ ir kt.), o tai suteikia aiškumo, kuris aktualus vaikams, turintiems specialiųjų poreikių. Veikimas kartu su kitu bei paklusnumas yra skatinamas įvairiomis komandomis („aukštyn“, „žemyn“, „pliaukšt“), kurios padeda fiksuoti dėmesį ir susiderinti.
- *Žaidybiškumo ir kūrybiškumo ugdymas* svarbus vaikui, nes tai dinamiškas ir kintantis procesas, per kurį vaikas save natūraliai išreiškia. Visi žaidinimų kūriniai yra žaidybinio, kūrybinio pobūdžio veikla ir juose yra numatytos žaidimams būdingos sąlygos: suprasti „tavo–mano“, atsakyti ir inicijuoti pasisveikinimą, priimti elgesio normas bei taisykles (paliesti, išlaukti ir kt.), pasitelkiant improvizaciją keisti siužetą, kūrybiškai plėtoti judesius ir kt.

Lietuvių liaudies žaidiniuose glūdi ir kitos vaiko ugdymo(si) galimybės: *stiprėja atmintis* (teksto, veiksmų įsiminimas), *lavėja muzikiniai gebėjimai* (ritminis, intonavimo, improvizavimo ir kt.); *kinestetiniai* (įsiminti bei atkurti judesius, jų junginius, susieti su muzikiniais signalais ir kt.) bei *sensoriniai gebėjimai* (toleruoti garsinę raišką, prisilietimą ir kt.), *mokomasi toleruoti pokyčius* (ritmo, dinamikos, tempo, erdvės, krypties, siužeto linijos ir kt.).

Žaidinimų žanro pavienių elementų įtaką pozityviai vaiko raidai patvirtina skirtingi moksliniai tyrimai. Muzikinės pratybos su judesiu labai pagerina vaiko suvokimą ir motorinį vystymąsi: ropojimą, vaikščiojimą, piešimą ir kt. (Jautakytė, 2009, cit. Wolf, 1979), o ritmiškas judėjimas gali padėti jam suderinti judesius ir motorines funkcijas, sudominti jį kūno veikla ir pan. Vaiko kalbinimas glamonėjant ir žaidinant lavina jo kalbos vystymąsi (Glebuviene, 1977). Tarpusavio sąveika lavinama per atskirus išstartus garsus, muzikinį „čiauškėjimą“, skiemenų tarimą, šūksnius ir kt. (Jautakytė, 2009). A. Ambrukaitienė (1994, 164) teigia, jog žaidinimuose „siejasi suaugusiojo artumo, savęs pažinimo ir žaidimo pradmenys“.

Per žaidimą su suaugusiuoju vaikai patiria ir supranta pagrindines žmonių komunikacijos koncepcijas ir socializuojasi daugelyje esminių bendravimo būdų gyvenime (Cohen, 1993). Žaidinimų žanre esančios veiksenos sujungia daugelį vaiko raidai svarbių aspektų, kurios šiame žanre natūraliai integruotos ir užtikrina optimalias galimybes holistiniam ankstyvajam ugdymui.

Lietuvių liaudies žaidinimai terapijai

A. Maceina (1991) teigia, jog liaudies menas turi turtingą atramą psichikoje, o jo esmė glūdi ne tautiniuose siužetuose, bet kyla iš tautos pasaulėvaizdžio, kur etninė kultūra prabyta iš pačios žmogaus prigimties ir estetinių tautiškumą išplečia visoje žmogaus psichikoje. Folkloro įsisavinimo, įsisąmoninimo procese integratyviai veikia kalbos dėsniai, loginis-analitinis įvykių perpratimas bei emociniai-jutiminiai įterpiniai (Nazarova, 2000). M. N. Zykova (2003) nuomone, folkloras (folklorinis šokis), kaip bet koks meno reiškiny, daro poveikį žmogaus asmenybei, o šio poveikio ypatybių valdymas leidžia folklorą taikyti sveikatinimo tikslais. M. N. Zykova atkreipia dėmesį į folkloro žanriškumą, sinkretiškumą, variantiškumą, improvizaciškumą, funkcionalumą kaip požymius, kurie yra tinkami terapijai ir atveria plačias šio žanro panaudojimo galimybes. E. Grionliundas, N. Oganiecianas (2004) taip pat patvirtina folklorinio šokio panaudojimo galimybę, teigdami, kad šiuolaikinėje šokio ir judesio terapijoje⁷ galima naudoti įvairiausių šokio stilius ir kryptis, taigi ir etninius šokius.

Žaidinimai – lietuvių šokamojo folkloro žanras – yra holistiškai užpildyti emociniu, muzikiniu, plastiniu, kalbiniu, vaidybinu turiniu, jie skirti visapusiškam fiziniam, psichiniam, socialiniam, dvasiniam vaiko vystymui(si). Per daugelį metų, žaidinant mažus vaikus, intuityviai šiuose kūrinėliuose buvo įveiksminta kinestetinė empatija, ritminė

⁷ Šokio ir judesio terapija (ŠJT) – tai terapinis judesio naudojimas siekiant plėtoti emocinę, kognityvinę, fizinę, dvasinę ir socialinę asmens integraciją. Esminiai ŠJT komponentai yra šokis kaip kūno judesys, kūrybinė išraiška ir tarpasmeninis santykis (pagal Lietuvos šokio ir judesio terapijos asociacijos reglamentą, <http://www.lsjta.lt/sokio-judesio-terapija/>).

sinchronizacija, judesio šablonų hiperbolizavimas, judesio transformacija į komunikaciją. Tai bazinės šokio ir judesio terapijos technikos, natūraliai glūdinčios žaidinimuose! Šis smulkusis žanras turi platų pritaikymo potencialą vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, terapijoje.

Kaip minėta, žaidinimų žanre susijungia vokalu, judesiu bei vaidyba pagrįsta komunikacija. Suaugusiojo ir vaiko sąveika žaidinimų veiksenuose yra praturtinta, nes šiuose kūrinėliuose natūraliai integruoti emocinį poveikį pastiprinantys elementai, kurių apstu tekste – maži žodeliai, minimas vaiko vardas ir t. t., judesiuose – lietimas, glostymas, prisiglaudimas, sūpavimas ir t. t., melodijoje – pastovūs ritminiai akcentai, daug melodeklamacijos, pasikartojančios melodinės struktūros, būdingos lopšinėms ir kt., vaidybos elementuose – šypsena ir juokianti veido mimika.

Būtina pažymėti, kad žaidinimai su vaikais, turinčiais raidos sutrikimų, turėtų būti taikomi remiantis menų terapijos principais. Vienas jų – jautriai ir lanksčiai reaguoti į „čia ir dabar“ situaciją, į vaiko savijautą, į konkretų vaiko poreikį ir į veiklos galimybes. Kuriant į „vaiką orientuotą“, empatija ir simpatija grįstą santykį, menų terapijoje pasitelkiami ikikalbiniai kūdikio ir motinos komunikacijos būdai, kai jų tarpusavio santykis mezgamas per akių kontaktą, balsą, mimiką, judesį, lietimą, įtraukiant ir kūdikio laikymą rankose (Meekums, 2002). Tai toks tarpusavio santykis, kai kūdikis ir motina empatiškai jaučia vienas kitą – tarsi „pagauna“ emocinį rezonansą, ir komunikuoja abiem suprantama raiškos forma, naudodami judesį – tempą, ritmą, amplitudę, intensyvumą, ir garsą (balsą) – jo tembrą, aukštumą, stiprumą. Jie abu kartu kuria ir palaiko *vokalinę-plastinę dialogą* tam tikrame laike. Tai panašu į pirmąją dainą ar šokį, atliekamą poroje (Aleksienė, 2001, cit. Trevarthen, Malloch, 2000). Lemiamas šiame santykiuje yra suaugusiojo emocinis išitraukimas ir kūdikio emocinės būsenos atspindėjimas – afekto derinimas⁸. H. Wengrower (2011, cit. Malatesta, Izard, 1984) teigia, jog per imitaciją ir tėvų teikiamą emocinį atspindį vaikas pradeda suvokti ne tik save, bet ir savo paties emocijas. Šiame santykiuje suaugusiojo empatija ir simpatija bet kokiai kūdikio raiškai, atspindintis ir prisiderinantis veikimas yra ne tik savitarpiškumą įgalinantis, bet ir sensomotorinę bei psichoemocinę kūdikio patirtį sustiprinantis elgesys. Afekto derinimas – tai ir pasirengimo bendrauti patenkinimas, ir taip pat atsakomosios imitavimo reakcijos aktyvinimas, nes tik po to, kai įvaldomas imitavimo gebėjimas, yra įmanomas mokymo(si) procesas (Aleksienė, 2001, cit. Papousek, 1996).

Pasak E. Gordono (1999), tinkamai suformuotas vaiko ir motinos emocinis ryšys teigiamai veikia ne tik besivystančias kūdikio smegenis, bet ir kuria pagrindus mąstymui, elgesiui, pažinimui ir tarpusavio santykiams. Didžiosios Britanijos šokio ir judesio terapijos viena iš pradininkių B. Meekums pažymi, kad „darnoje“ sukurti mamos ir kūdikio santykiai suteikia kūdikiui bazinį saugumą, pasitikėjimo, savigarbos jausmą

⁸ Afekto derinimas (angl. *affect attunement*) – D. Sterno (1985) sąvoka, reiškianti kito individo emocijas ir jų raiškos atspindėjimą, nebūtinai tiksliai kartojant.

kaip „projektą“ vėlesniam gebėjimui būti vienam ir bendrauti (2002, 26–33). Toks kūdikio–mamos sąveikos pavyzdys „perkeliamas“ į terapinę situacinę veiklą ir naudojamas vaiko ir specialisto tarpusavio santykių kūrimui. Emocinis prisiderinimas, kur tarsi sugrįžtama į „kūdikio–motinos“ situaciją, buvo intuityviai modeliuojamas kūrybinėje muzikos terapijoje (Nordoff, Robbins, 1977), vėliau pagrįstas tyrimais ir tikslingai taikomas muzikos terapijoje (Schumacher, 1994; Oldfield, 2006 ir kt.) bei šokio ir judesio terapijoje (Jonsson et al., 2001; Meekums, 2002; Tortora, 2009 ir kt.).

Taikant žaidinimus terapiniame procese yra svarbu atliepti vaiko individualiuosius ir specialiuosius poreikius. To galima siekti adaptuojant žaidinimus, prisiderinant prie atitinkamos vaiko afektinės būsenos – varijuojant melodiją (pvz.: transponuoti melodiją į vaikui tinkamą aukštį, integruoti pauzes, šūksnius ir kt.); judesių atlikimo tempą bei dinamiką (pvz.: judesius atlikti vaikui priimtinu atstumu, tempu ir dinamika ir kt.); autentiškus tekstus keičiant į labiau suprantamus ar atspindinčius vaiko išmoktą garsą, skiemenį ar žodį, papildant afektą atspindinčiu komentaru, klausimu (pvz.: vietoj „šilo-jų“ – miškelį, vietoj „pypkų riestų“ – riestainis ir kt.) bei pan.⁹ Taip pat galima numanyti, kad ir mūsų mamos, senelės ir prosenelės žaidinimus su savo kūdikėliu žaisdavo lanksčiai prisiderindamos. Prisiderinimas suteikia galimybę ir kitų svarbių sėkmingo vaiko vystymosi tikslų įgyvendinimui, pavyzdžiui:

- *Psichologiniam saugumui* – nėra „ne taip“ atliekamų judesių, garsų.
- *Pasitikėjimui* – vaikas motyvuotas būti, veikti drauge, bendradarbiauti.
- *Savivertei* – gebėjimas užduotis atlikti pradiniam etape su pagalba, o vėliau ir vienam.
- *Saviraiškai, savirealizacijai* – vaikas inicijuoja ar renkasi žaidinimus, improvizuoja kurdamas veiksenų tekstus, judesius ar koreguoja siužetą.
- *Baimių mažinimui* – vaikas išreiškia savo baimes (akių kontakto, staigių judesių, stipraus supimo ar siūbavimo, nenoro sėsti ant kelių ar būti apkabintam ir kt.), o vėliau sudomintas jam smagiu žaidimu su suaugusiuoju, žaisdamas išdrįsta išbandyti tai, kas jam nedrąsu ir baisu;
- *Atsipalaidavimui, malonumo potyriui* – atliepiamas vaiko poreikis būti apkabintam, „pamyluotam“ ar pakudentam, tad vaikas patiria teigiamas emocijas, sumažėja įsitempimas ir kt.

Lietuvių žaidinimai – smulkusis šokamojo folkloro žanras, išreikštas nedidelės apimties sinkretiniais kūrinėliais, turintis dar mažai tyrinėtas „užkoduotas“ plačias ugdomojo ir terapinio turinio pasirinkimo galimybes. Šis žanras gali būti tikslingai naudojamas siekiant atliepti įvairius individualiuosius ar specialiuosius poreikius, vaikams, turintiems normalią ir sutrikusią raidą.

⁹ Plačiau žr.: Zvicevičienė S. *Lietuvių šokamasis folkloras autistiškų vaikų ugdymui ir terapijai, II.7* [d disertacija rengiama].

Išvados

1. Lietuvių liaudies žaidinimų žanras yra reikšmingas vaikui fiziologiniu, psichiniu bei socialiniu aspektu, o kartu tai puiki raiška plėtoti tarpusavio sąveiką tiek ugdymo, tiek terapiniame kontekstuose.
2. Žaidinimų žanras gali būti panaudotas vaiko ugdymo(si) procese dėl gausių, vienas kitą papildančių, vaiko raidą stimuliuojančių veiksnių: bendravimo ir kalbos ugdymo, aplinkos pažinimo ir pokyčių priėmimo skatinimo, pozityvaus elgesio formavimo, motorikos lavinimo, žaidybiškumo ir kūrybiškumo gebėjimų plėtotės.
3. Žaidinimams būdinga žanriškumas, sinkretiškumas, variantiškumas, improvizaciškumas, funkcionalumas. Juose natūraliai įveiksminta kinestetinė empatija, ritminė sinchronizacija, judesio šablonų hiperbolizavimas, judesio transformacija į komunikaciją. Tai ypatumai, kurie ypač tinkami terapijai.
4. Terapiniame procese lietuvių liaudies žaidinimai gali būti taikomi kaip veiksminga priemonė tarpusavio ryšio su vaiku formavimui(si) ir jo imitavimo gebėjimo aktyvinimui. Žaidinant vaiką, natūraliai kuriamos sąlygos jo psichologiniam saugumui ir savivertei; saviraiškai, savirealizacijai; baimių mažinimui; atsipalaidavimui, malonumo potyriui ir kt.
5. Lietuvių liaudies žaidinimai šiuolaikinėje kultūroje tebėra svarbūs visapusiškam vaiko vystymui(si) ir rekomenduojami taikymui lietuvių šeimose ir taip pat specialiojo pedagogo, kineziterapeuto, logopedo, ergoterapeuto, psichologo, menų terapeuto darbo metodikose.

Literatūra

- Aleksienė, V. (2001). *Sutrikusio intelekto vaikų muzkinis bendrųjų gebėjimų ugdymas. Daktaro disertacija*. Vilnius: VPU.
- Aleksienė, V. (2009). Meninis ugdymas ir menų terapija. In V. Aleksienė, S., Zvicevičienė, S. (aut.) *Lietuvių etnochoreografija autistiškiems vaikams: ugdymo ir terapijos aspektai* (p. 43–44). Vilnius: Ciklonas.
- Ambrukaitienė, A. (1994). Vaikų muzikinis auklėjimas pradiniam korekcinio ugdymo etape. In *Specialiųjų poreikių vaikų integruotas ugdymas: patirtis ir perspektyvos: mokslinio metodinio seminaro pranešimo medžiaga* (p. 164–172). Šiauliai: ŠPI.
- Ambrukaitienė, A., Ivoškuvienė, R. (1997). *Vaikų autizmas*. Šiauliai: ŠPI.
- Bruscia, K. (1998). *Defining Music Therapy*. Gilsum: Barcesona Publishers.
- Cohen, D. (1993). *The development of play*. (Second edition). London: Routledge.
- Glebuviene, V. (1977). *Vaikų ankstyvosios garsinės kalbos raida*. Vilnius: Pedagogikos mokslinio tyrimo institutas.
- Gordon, E. E. (1999). *Vaiko muzikalumo puoselėjimas*. Vilnius: Kronta.
- Ivoškuvienė, R., Balčiūnaitė, J. (2002). *Autistiškų vaikų ugdymas*. Šiauliai: ŠUL.

- Jakavičius, J. (1998). *Žmogaus ugdymas*. Klaipėda: KUL.
- Jautakytė, R. (2009). *Ankstyvasis muzikinis vaikų ugdymas*. Klaipėda: KUL.
- Jokimaitienė, P. (1970). *Lietuvių liaudies vaikų dainos*. Vilnius: Vaga.
- Jokimaitienė, P. (1980). Vaikų dainos. In P. Jokimaitienė, Z. Puteikienė (sud.). *Vaikų dainos. Lietuvių liaudies dainynas I* (pp. 15–41). Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas.
- Jonsson, C., Clinton, D., Fahman, M., Mazzaglia, G., Novak, S., Sorhus, K. (2001). How do the mothers signal shared feeling states to their infants? An investigation of affect attunement and imitation during the first year of life. *Scandinavian Journal of Psychology*, 42, 4. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9450.00249>
- Kučinskaitė, A. (1965). Kuo pakeisti veiksmažodį bovyti? *Kalbos kultūra*, 8, 34–35.
- Maceina, A. (1991). *Tautinis auklėjimas*. Kaunas: Šviesa.
- Meekums, B. (2002). *Dance movement therapy*. London: Thousand Oaks, New Delhi, Sage publications.
- Nocera, S. D. (1979). *Reaching the Special Learner Through Music*. London-New York.
- Nordoff, P., Robbins, C. (1977). *Creative Music therapy*. New York: Harper and Row.
- Oldfield, A. (2006). *Interactive Music Therapy in Child and Family Psychiatry: Clinical Practice, Research and Teaching*. Jessica Kingsley Publishers.
- Schumacher, K. (1994). *Musiktherapie mit autistischen kindern*. Stuttgart: Fischer.
- Stern, D. (1985). *The interpersonal word of the infant*. New York: Basic Books.
- Stoškus, K. (1989). Lietuvių tautos savitumas: keletas charakterio bruožų. In R. Grigas, Ž. Jackūnas (sud.). *Tautinis mentalitetas. Istoriosofiniai apmąstymai* (p. 37–55). Vilnius: Mintis.
- Šliogeris, A. (1994). Klasikinės tradicijos mirtis. *Liaudies kultūra*, 1, 6.
- Tortora, S. (2009). Dance Movement Psychoterapy in Early Childhood Treatment. In S. Chaiklin and H. Wengrower (eds). *The Arts and Science of Dance Movement Therapy: Life is Dance*. New York: Routledge.
- Urbanavičienė, D. (2000). *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija.
- Vasiliauskas, R. (2006). *Lietuvių liaudies pedagogika – jaunosios kartos socializacijos fenomenas*. Vilnius: VPU.
- Vyšniauskaitė, A. (1998). Etninė kultūra ir pilietiškumo ugdymas: problemos, perspektyvos. *Liaudies kultūra*, 6, 1–5.
- Vyšniauskaitė, A., Stoškus, K. (1997). Kas yra etninė kultūra? *Liaudies kultūra*, 2, 1–4.
- Wengrower, H. (2010). I am here to move and dance with you. In V. Karkou (Ed.). *Arts therapies in schools. Research and practice* (p. 179–196). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Zvicevičienė, S., Aleksienė, V. (2008). Lietuvių etnografijos elementų taikymas autizmo sutrikimų turinčių vaikų ugdymui. In *Edukacinės studijos (VI). Jaunųjų mokslininkų darbai* (p. 269–275). Vilnius: VPU.
- Zvicevičienė, S. (2006). *Lietuvių etnochoreografijos elementų taikymas autistiškų vaikų ugdymui. Magistro diplomo darbas*. Vilnius: VPU.

- Zvicevičienė, S. (2009). Lietuvių etnochoreografijos ypatumai autistiškų vaikų ugdymui ir terapijai. In *Menų terapija reabilitacijoje: situacija ir perspektyvos: Respublikinės mokslinės praktinės konferencijos pranešimo medžiaga* (p. 170–175). Klaipėda: KUL.
- Zvicevičienė, S. (2011). Menų terapijos metodų taikymo galimybės ugdant autistiškų vaikų bendravimo gebėjimus. In *Kūrybiniai metodai reabilitacijoje. Tarpatutinės mokslinės praktinės konferencijos pranešimų medžiaga* (p. 200–204). Klaipėda: KUL.
- Арнольдов, Л. И. (1992). Национальные культуры: современное видение. Москва: МГИК.
- Грэнлюнд, Э., Оганесян, Н. (2004). Танцевальная терапия. Теория, методология, практика. Санкт-Петербург: Речь.
- Зикова, М. Н. (2003). Фольклоротерапия: учебное пособие. МПСИ, МОДЭК.
- Назарова, Л. Д. (2002). Фольклорная арт-терапия. Санкт-Петербург: Речь.

Awakening Games Genre of Lithuanian Dancing Folklore: the Aspects of Education and Therapy

Solveiga Zvicevičienė¹, Vilmantė Aleksienė²

¹ Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education, Department of Childhood Studies, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, solveigazvi@gmail.com

² Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Social Education, Department of Social Work and Sociology, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, vilmante.aleksiene@leu.lt

Summary

Lithuanian folk awakening games for babies and young age children are classified as dancing folklore genre. These are syncretic musical compositions of low volume, intended for infants and small children, which are performed vocalising and in action. This is child-friendly interactive action, which has a playful nature and is based on intensive movement. A rich range of possibilities is noticeable in Lithuanian folk awakening games, necessary for versatile child's education / learning.

Purpose of article: to disclose the application possibilities of awakening games in work with children, who have special needs:

- 1) achieving the training goals;
- 2) achieving the therapeutic goals.

Research method: analysis suitability of children awakening games for education and therapy. Literature of different areas has been reviewed: ethnic culture, music therapy, dance-movement therapy, ethno therapy, developmental psychology, education and special education. It is also based on manuscripts material from the Archives: of Lithuanian Folk Culture Centre, Institute of

Lithuanian Literature and Folklore, Ethnomusicology Archive of Lithuanian Academy of Music and Theatre and on its expedition manuscripts material as well.

Drawn conclusions: Lithuanian folk awakening games belong to minor genre of dancing folklore, which is expressed in syncretic musical compositions of low volume, has “encoded”, not yet been researched, broad options of educational and therapeutic content, and can be purposefully used trying to respond to various individual or special needs of a child.

Awakening games can be used in a child's education / self-training process for numerous, complementary factors, which stimulate development of a child: training of communication and language, promotion of environmental knowledge and acceptance of changes, shaping of positive behaviour, training of motility, development of playfulness and creativity skills.

Lithuanian folk awakening games can be used in therapeutic process as an effective means of communication formation with a child and activation of its ability to imitate. While playing with a child, conditions are created naturally for its psychological security, self-esteem and confidence; self-expression, self-realization; reducing of its fears; relaxation and experience of pleasure and other.

Awakening games are still important in contemporary culture for vertisale child's development / self-formation and recommended to apply in Lithuanian families, as well as in working methodologies of a special educator, physical therapist, speech therapist, ergotherapist, psychologist and art therapist.

Keywords: *ethnic culture, Lithuanian folk dance, awakening games, special education, dance & movement therapy.*

Įteikta / Received 2015-09-15
Priimta / Accepted 2015-09-28